Partner voor de publieke sector

Ongeluk of ongeval

Het aftreden van staatssecretaris Annette Nijs

Auteurs: Gerrit Dijkstra en Frits van der Meer

1. Inleiding[1]

Een interview met Frenk van der Linden voor Nieuwe Revu vormde de directe aanleiding tot het uiteindelijke aftreden van staatssecretaris Annette Nijs in 2003. Diepte-interviews met onderzoeksjournalisten, met opvallende en bij het teruglezen ook pijnlijke opmerkingen gemaakt op onbewaakte momenten, hebben wel vaker gezorgd voor een beschadiging of nog erger, het aftreden van politici en andere bekende of minder bekende Nederlanders. Zie bijvoorbeeld interviews uit een (nog) verder verleden met staatssecretaris Jan Glastra van Loon, minister van Defensie Henk Vredeling in 1974 met Bibeb in Vrij Nederland en de beginnende minister Alexander Pechtold in 2006 met Opzij. Deze interviews hebben, met uitzondering van Glastra van Loon, uiteindelijk minder zwaarwegende gevolgen gehad. Annette Nijs was echter niet zo gelukkig als Vredeling en Pechtold. De vraag is waarom het interview in haar geval uiteindelijk tot haar politieke vertrek heeft geleid.

Nu is een directe aanleiding nog geen achterliggende oorzaak, maar het kan wel als een zogeheten 'trigger' dienen. Het is dan een mechanisme dat een proces, dat uiteindelijk tot een aftreden leidt, in werking zet of versnelt. De oorzaken zijn dan dieper gelegen. De gebeurtenissen die hebben gezorgd voor het vertrek van staatssecretaris Nijs worden in dit hoofdstuk in kaart gebracht en geanalyseerd. Speelden politiek-inhoudelijke en structurele factoren bij dit aftreden een rol van betekenis, was het wellicht een ongelukkig bedrijfsongeval, een ongelukkig samenspel van omstandigheden en toevalligheden of een gevolg van een politiek *incompatibilité d'humeurs*? Of was de steun van de eigen partij (VVD) gekwalificeerd en beperkt? Was dit aftreden te vermijden geweest? Uit de hierna weergegeven casusbehandeling zal duidelijk worden dat, waar sommige gevallen van het aftreden van bewindspersonen getypeerd kunnen worden als gevolg van inhoudelijke en structurele factoren, in de casus-Nijs op het eerste gezicht het verloop van zaken bijna voorgeprogrammeerd lijkt te zijn geweest. Het gebeuren is dan gegrondvest in een combinatie van een overhaast politiek selectiebeleid, waarvoor de toenmalige VVD-fractieonderhandelaar Gerrit Zalm verantwoordelijk is geweest. In verband hiermee lijkt een onverenigbaarheid van karakters van de hoofdrolspelers Annette Nijs en Maria van der Hoeven verantwoordelijk te zijn geweest. Die veronderstelling zal verder worden onderzocht.

---

1 Dank aan de studenten van het college Afgetreden Bewindspersonen, Master Management Publieke Sector: Noeverman, Mariet, Lennart Marijs, Margot Schoutsen, *Politiek-Ambtelijke Verhoudingen – Eindopdracht Casus-Nijs* (2004).

Om dit aftreden beter te kunnen begrijpen, zullen we eerst de tijd en de specifieke politieke en maatschappelijke context van die dagen schetsen. Vervolgens worden de gebeurtenissen behandeld die uiteindelijk hebben gezorgd voor het vertrek van Annette Nijs. Aan het slot van dit hoofdstuk zullen enige verdere conclusies worden getrokken, in het bijzonder over de eventuele onvermijdelijkheid van de gebeurtenissen. Ook zullen we ingaan op lessen die uit deze affaire kunnen worden getrokken.

Over de auteurs:
Gerrit Dijkstra is verbonden aan het instituut Bestuurskunde van de Universiteit Leiden.
Frits van der Meer is Emeritus hoogleraar aan de Universiteit Leiden.

2. De politieke en maatschappelijke tijdsomstandigheden in de periode 2002-2004

Als gevolg van de politieke en maatschappelijke onrust na de moord op Pim Fortuyn en een sterke maatschappelijke ontevredenheid over het paarse kabinet deden zich forse verschuivingen voor in de politieke machtsverhoudingen na de Tweede Kamerverkiezingen op 15 mei 2002. De opkomst en de stemmenwinst van de Lijst Pim Fortuyn (LPF) maakten een deelname van deze partij aan het nieuwe kabinet haast onvermijdelijk. Dat was althans het gevoel van de meerderheid binnen het CDA en de VVD. Bij de meeste politieke partijen van zowel de coalitie als de oppositie vond als gevolg van de politiek-maatschappelijke crisis een wisseling in het politieke leiderschap plaats. Een uitzondering was de CDA-leider Jan Peter Balkenende die al bij aanvang van zijn politiek leiderschap in 2001 profiteerde van een stilzwijgend niet-aanvalsverdrag met Fortuyn bij het bekritiseren van Paars. Kortom, er was een nieuw en, zoals al spoedig bleek, een vrij instabiel politiek krachtenveld ontstaan. Op 22 juli 2002 werd, na een korte formatie, het kabinet-Balkenende I beëdigd. De PvdA kwam na zware verliezen in de oppositiebanken terecht. Het kabinet steunde op een coalitie van CDA, LPF en VVD. Dit kabinet beschikte over een ruime meerderheid van 93 zetels in de Tweede Kamer. Het kabinet-Balkenende I was van begin af aan zeer instabiel van aard. Niet zozeer door het zetelaantal, want dat was ruim te noemen. Voor die instabiliteit was vooral de rol en het optreden van de (veelal onervaren) LPF-bewindspersonen en de LPF-Tweede Kamerfractie verantwoordelijk. Daarnaast was er nog de omstandigheid dat deze samenwerking voor VVD en CDA haast was opgedrongen door de recente ontwikkelingen en het gevoel de maatschappelijke ontevredenheid rond Fortuyn te verminderen. Die grote instabiliteit kwam onder meer tot uitdrukking in de openlijke ruzie tussen bewindspersonen van de LPF en de ministers Herman Heinsbroek en Eduard Bomhoff. Die situatie werd uiteindelijk onhoudbaar geacht door de VVD- en CDA-(fractie)leiders die de spreekwoordelijke stop uit het kabinet trokken. Het kabinet werd daarom al op 16 oktober 2002 demissionair. Het ontslag volgde op 27 mei 2003. Het kabinet werd opgevolgd door een minder onorthodox kabinet-Balkenende II bestaande uit CDA, D66 en VVD. In beide kabinetten zaten naast ervaren krachten ook bij de VVD en het CDA minder ervaren bewindslieden. Die mindere ervaring gold voor de leider van het kabinet, Jan Peter Balkenende,

maar zeker ook de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Annette Nijs.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) in de kabinetten-Balkenende I en II was Maria van der Hoeven (CDA). Staatssecretaris op datzelfde ministerie in de beide kabinetten was Annette Nijs (VVD). Beide bewindspersonen hadden een sterk verschillende achtergrond en politieke ervaring. Maria van der Hoeven had al voor haar toetreden tot het kabinet-Balkenende een lange politieke en maatschappelijke carrière achter de rug. Zij was minister geworden na eerst een loopbaan in het onderwijs en bij het technologiecentrum Limburg, de lokale (1971-1991) en de landelijke politiek. Zij was van 1991 tot 2002 lid van de Tweede Kamer geweest. Zo beschikte zij over uitgebreide parlementaire ervaringen. Daarnaast moet ook haar positie binnen het CDA in ogenschouw worden genomen. Zij had een hoge positie op de lijst en behoorde tot de meest prominente leden van het zuidelijke katholieke smaldeel. Maria van der Hoeven stond in 2001 op de tweede plaats van de CDA-verkiezingslijst. Ze was vicevoorzitter van de CDA-fractie en in die capaciteit was ze nauw betrokken bij de formatiebesprekingen voor het kabinet-Balkenende I. Het was daarom niet vreemd dat ze aangezocht werd voor een positie in het kabinet en dan voor de post van minister van OCW. minister van OCW.

Daarentegen was de politieke en bestuurlijke ervaring van Annette Nijs vrij beperkt. Haar arbeidsverleden was hoofdzakelijk te vinden in een carrière in het private bedrijfsleven. Die ervaring was voornamelijk opgedaan bij ondernemersvereniging KNOV als beleidsadviseur Economische zaken en bij Shell. De laatste tien jaar voor haar aantreden verbleef zij voor dit bedrijf in het buitenland. Haar politieke ervaring bestond er voornamelijk uit dat zij in 1987 en 1988 eerst interim- en later permanent voorzitter van de liberale jongerenvereniging JOVD was geweest. Mark Rutte volgde haar later als voorzitter van de JOVD weer op, zoals Mark Rutte haar later ook opvolgde als staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Hierna was ze nog wel lid van de VVD-partijcommissie voor Sociale Zaken. Bij de presentatie van bewindspersonen werd zij in de pers ‘de grote onbekende’ genoemd. Over haar inhoudelijke politieke visie werd bij haar aantreden in NRC door kennissen uit haar periode bij de JOVD gesteld, dat zij zich haar herinnerden als iemand met een ‘streng-liberale visie’ (NRC, 12 mei 2003). In de pers werd derhalve verbazing uitgesproken over haar benoeming, gegeven haar politieke onervarenheid en daarnaast het passeren van VVD-onderwijsexpert Clemens Cornielje. Een opmerking is op zijn plaats, er lijkt hier op het eerste gezicht een zekere tegenstrijdigheid aanwezig. Hoe kan iemand als politieke buitenstaander worden beschouwd en tegelijkertijd JOVD-voorzitter zijn geweest? Wel is het zo dat tussen de periode van haar betrokkenheid bij de JOVD en haar politieke functie als bewindspersoon een tienjarig verblijf voor Shell in het buitenland is geweest. Feit blijft staan dat een ruime ervaring in (partij)politieke functies voor haar aantreden

als bewindspersoon nagenoeg ontbrak. Een verklaring kan zijn, naast mogelijke interne politieke strubbelingen bij de VVD over de vervulling van de onderwijspost, dat na de nederlaag van het paarse kabinet en het vertrek van toenmalige politieke leiders waarvan de namen daarmee verbonden waren naar nieuwe verse gezichten werd gezocht. Nieuw bloed dat niet besmet was door een Paars verleden.

Verantwoordelijk voor het aandragen van VVD-kandidaat-bewindspersonen was Gerrit Zalm. Zalm was toen de fractievoorzitter van de VVD gedurende de periode van het kabinet-Balkenende I en de aanloop naar Balkenende II tussen mei 2002 en mei 2003. Gerrit Zalm was meer geprofileerd als (inhoudelijk) bewindspersoon en op dat moment was hij ook minder ervaren als fractieleider. Gegeven een diversiteitsstreven en meer gelijkwaardige genderverdeling zocht hij met name ook naar mogelijke geschikte vrouwelijke bewindspersonen. De bij de VVD waargenomen ongunstige man-vrouwverdeling leidde tot deze zoektocht wat betreft het VVD-smaldeel. In zijn zoektocht naar nieuw politiek talent kwam hij in 2002 en 2003 naast Annette Nijs ook terecht bij de bewindspersonen Melanie Schultz van Haegen (2002), Mark Rutte (2002), Rita Verdonk en Sybilla Dekker (beide 2003), de laatste zullen we ook in een ander hoofdstuk tegenkomen. Daarnaast heeft hij ook Ayaan Hirsi Ali als Kamerlid in 2003 gerekruteerd. Eerder was hij lid van de PvdA en was hij in 1984 lid geworden van de VVD. Interessant is dat Gerrit Zalm voor zijn aantreden als minister van Financiën in het kabinet-Kok I in 1994 directeur van het Centraal Planbureau was en niet zeer actief was als lid van de VVD. Zalm is daarmee eveneens bij aanvang van zijn politieke loopbaan als een relatief politieke buitenstaander aan te merken.

Al bij aanvang van het kabinet-Balkenende I waren de verhoudingen tussen Maria van der Hoeven en Annette Nijs niet goed te noemen. Die slechte verhoudingen waren zowel beleidsinhoudelijk als persoonlijk van aard. Bij het eerste speelde de portefeuilleverdeling een rol van betekenis. Bijeenkomsten ontaarden menigmaal in persoonlijke onderlinge aanvaringen. Door de leiding van het departement en de voorlichters werd al het mogelijke gedaan om de verhoudingen te verbeteren, of althans, werkbaar te houden. Naast Annette Nijs was ook Cees van Leeuwen (LPF) staatssecretaris op hetzelfde ministerie (Cultuur en Media). Van Leeuwen speelde in het verdere conflict geen rol, waarbij de korte tijd van de deelname van de LPF in dit kabinet is te noemen. Na het kabinet-Balkenende I volgde het kabinet-Balkenende II. Dit kabinet steunde op het CDA, de VVD en D66. Dit kabinet beschikte over een krappe meerderheid van 78 zetels in de Tweede Kamer. Op 27 mei 2003 werd het kabinet beëdigd. Ook dit kabinet zat de rit uit. Op 30 juni 2006 werd het kabinet demissionair en het ontslag volgde op 7 juli 2006. De redenen daarvoor vallen buiten het bestek van dit hoofdstuk.

In kabinet-Balkenende II keerde Maria van der Hoeven weer terug als minister van OCW, maar tot verbazing van velen kwam ook Annette Nijs terug als staatssecretaris (De Groene, 2003). Velen (ook binnen het ambtelijk apparaat van OCW) hadden juist de verwachting gehad dat Annette Nijs, gegeven de eerdere ervaringen, niet meer als staatssecretaris zou terugkomen. Ook Maria van der Hoeven pleitte ervoor Annette Nijs niet terug te laten keren als staatssecretaris van OCW. VVD-leider Gerrit Zalm, als eerder aangegeven de initiator van de vernieuwing binnen de VVD-ploeg, heeft echter op dit punt een leidende rol gespeeld. De staatssecretaris belast met cultuur en media op hetzelfde ministerie werd Medy van der Laan, die verder in dit verhaal geen grote rol speelt.

3. Het uiteindelijke vertrek van Annette Nijs

Ook in het kabinet-Balkenende II waren de verhoudingen tussen Maria van der Hoeven en Annette Nijs zeker niet goed te noemen. Aan die situatie was niet veel veranderd. Volgens betrokken ambtenaren bestonden er sterke karakterologische verschillen tussen de beide hoofdrolspeelsters in dit conflict. Bovendien en wellicht gerelateerd ontbrak een voldoende vertrouwensbasis. Naast de persoonlijke onverenigbaarheid van karakters speelde ook nog steeds een tweetal andere punten een rol. Naar voren komt dat Van der Hoeven ongelukkig was met de portefeuilleverdeling. Van der Hoeven had graag al in Balkenende I het hoger onderwijs gekregen in plaats van dat Nijs die post kreeg. Later in Balkenende II is dit ook onder haar verantwoordelijkheid gekomen; hetgeen weer aanleiding gaf tot nieuw zeer. Ook speelt op dit thema een verschil van inzicht tussen het CDA en de VVD op het gebied van de bekostiging van het hoger onderwijs en in het bijzonder tweede en derde studies. Nijs volgt hier een eigen koers tot ontevredenheid van Van der Hoeven en een meerderheid in de Tweede Kamer.

In juni 2004 gaf Annette Nijs een buitengewoon interview met Frenk van der Linden in het blad Nieuwe Revu. Zij gaat daar onder andere in op haar stroeve relatie met minister Maria van der Hoeven. Naar voren komt dat Maria van der Hoeven haar niet vertrouwt en dat zij iedere keer blijft hopen dat Van der Hoeven haar wel gaat vertrouwen. Tevens geeft Nijs aan dat zij niet wenst mee te doen aan allerlei politieke spelletjes en stelt zij en passant dat juist Maria van der Hoeven zelf groot geworden is in het politieke spel. Al voordat het interview in druk verschijnt, is Maria van der Hoeven van de inhoud op de hoogte gesteld. De woordvoerder van Nijs heeft zijn directe leidinggevende op het ministerie geïnformeerd. Via de ambtelijke lijn is dit interview vervolgens bij secretaris-generaal Koos van der Steenhoven gekomen. Vervolgens heeft secretaris-generaal Van der Steenhoven gegeven zijn verantwoordelijkheid minister Van der Hoeven op de hoogte gesteld van het feit dat het interview met deze inhoud zou gaan verschijnen. Van der Hoeven is buitengewoon onaangenaam getroffen. Zij vraagt aan minister-president Balkenende om het aftreden van Nijs. Voordat het interview verschijnt, wordt er toch nog een gesprek geregeld tussen premier Balkenende, Van der Hoeven en Nijs.

Na verschijning van het interview vindt op 8 juni in de Tweede Kamer een spoeddebat plaats over de door Nijs gedane uitspraken en over de politieke consequenties daarvan. Nijs neemt dan afstand van haar uitspraken in het

interview en biedt aan minister Van der Hoeven haar excuses aan. Er wordt geen motie van wantrouwen ingediend, maar wel een motie van ‘treurnis’. Deze motie krijgt de steun van de voltallige oppositie. Opvallend in het debat is het sterke contrast tussen het karakter en de stijl van de antwoorden van Maria van der Hoeven en Annette Nijs op de Kamervragen (Handelingen Tweede Kamer, 2003-2004, gepubliceerd 17 juni 2004). De toon en inhoud van de antwoorden van Van der Hoeven zijn uitvoerig, bezwerend en diplomatiek. Nijs geeft daarentegen korte en wat stekelige antwoorden die bij de oppositie duidelijk op ergernis stuiten. Maar, staatssecretaris Nijs hoeft toch niet af te treden en ze kan aanblijven als staatssecretaris.

Dit aanblijven is echter niet van lange duur. De VVD-partijtop (fractievoorzitter Van Aartsen, vicepremier Zalm en partijvoorzitter Van Zanen) trekt de volgende dag uiteindelijk de steun aan Nijs in. Zo stelt Zalm weergegeven in de Volkskrant van 10 juni 2004: “dat na het Kamerdebat weinig directbetrokkenen er een goed gevoel aan over hadden gehouden.” Zalm veronderstelde dat het verdere opereren van Nijs continu onder een vergrootglas zou worden gelegd. VVD-fractievoorzitter Van Aartsen zei dat Gerrit Zalm, partijvoorzitter Van Zanen en hijzelf Nijs uiteindelijk de vraag hadden voorgelegd 'of je zo nog wel verder moet'. Haar aanblijven in haar functie werd als een politiek risico en een hypotheek op de verhoudingen binnen de coalitie beschouwd. Dat ingeschatte risico maakte de politieke positie van Nijs onhoudbaar. Hierop besluit zij zelf onder deze grote druk op 9 juni 2004 af te treden. Zij stelde dat zij gegeven het voorafgaande daadwerkelijk het gevoel had onder curatele te zijn geplaatst en dat er geen vertrouwen meer in haar werd gesteld. Zij wordt als staatssecretaris opgevolgd door Mark Rutte, die daarvoor staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) was.

4. Duiding van het aftreden

Op het eerste gezicht lijken de achtergronden van het aftreden van Annette Nijs meer dan duidelijk. Het gaat om een hooglopend conflict tussen twee bewindspersonen die allereerst een volslagen verschillende persoonlijkheid en achtergrond hebben en die op grond daarvan niet door één deur kunnen. Bij een dergelijk conflict is het ook van belang, los van de inhoudelijke inhoud, het verschil in staatsrechtelijke en de zwaarte van de politieke positie tussen minister en staatssecretaris mee in beschouwing te nemen, waarbij het zwaartepunt bij de minister ligt. Annette Nijs heeft maar weinig voorafgaande politieke ervaring. Ze geeft een zeer ongelukkig en te openhartig interview aan Nieuwe Revu. Het gevolg is dat zij moet aftreden. Toch is de casus op het tweede gezicht veel ingewikkelder van aard. Naast dat het gaat om twee geheel verschillende persoonlijkheden spelen er bijkomend ook inhoudelijke verschillen van opvattingen. Er blijkt bij Nijs maar beperkte politiek-bestuurlijke ervaring en geringe kennis van de Nederlandse onderwijssituatie aanwezig. Veel van haar ideeën heeft zij uit haar buitenlandse ervaring en ze zijn in het bijzonder uit haar Angelsaksisch georiënteerde belevingswereld afkomstig, zonder dat het duidelijk werd hoe deze aansluiten bij de Nederlandse (politiek-bestuurlijke) en maatschappelijke situatie.

Uiteindelijk blijken factoren als de rekrutering, de politiek-bestuurlijke ervaring en de politiek-ambtelijke sensitiviteit, de handigheid in het mediaoptreden (mediagevoel), persoonlijkheidsstructuur en interpersoonlijke relaties van groter belang, namelijk in die zin dat deze inhoudelijke conflicten versterken en doen escaleren. Laten we eerst beginnen met de rekrutering van Annette Nijs. Na haar afstuderen bekleedt zij diverse functies in het bedrijfsleven (onder andere bij Shell en Unilever). Haar laatste functie voor zij staatssecretaris werd, was voor Shell in Manilla. In een interview met de Haagsche Courant (19 maart 2003) geeft zij aan dat zij toevallig in Nederland was tijdens de formatie van het kabinet-Balkenende I. De VVD (in het bijzonder Zalm) was op zoek naar geschikte vrouwelijke bewindspersonen en bovendien was de VVD op zoek naar jongeren uit het bedrijfsleven. Het was Zalm niet gelukt een vrouwelijke VVD-kandidaat-minister te vinden. Nijs weet niet wie haar naam heeft genoemd, maar ze kwam erachter dat een dagblad haar naam had genoemd als een van degenen die een functie was aangeboden, maar dat zij geweigerd had. Via via heeft zij toen laten weten dat zij nu in Nederland was. Daarna heeft ze een gesprek met VVD-leider Zalm gehad en een korte tijd daarna werd zij benoemd. Samen met haar werden nog twee andere jonge VVD-staatssecretarissen aangesteld, namelijk Mark Rutte (SZW) en Melanie Schultz van Haegen (Verkeer & Waterstaat).

De eerste twee weken als staatssecretaris heeft Nijs zich volledig afgezonderd, naar eigen zeggen om zich te kunnen inlezen. Met het ambtelijk apparaat heeft zij in deze eerste twee weken geen contact willen hebben. Dit heeft er mede toe geleid dat al vanaf het begin de relatie tussen de staatssecretaris en het ambtelijk apparaat stroef verliep. Ze volgde vervolgens een zakelijke en directieve wijze van leidinggeven, die niet goed paste bij wat men op het departement gewend was. Ook in het interview met Nieuwe Revu komt naar voren dat haar relatie met het ambtelijk apparaat niet goed was te noemen. Zij twijfelde openlijk aan de loyaliteit van haar ambtenaren. Toch kan niet worden gesteld dat het ambtelijk apparaat zich tegen haar heeft verzet en op deze wijze een rol heeft gespeeld bij haar val. Eerder het tegendeel kan worden beweerd. De slechte verhouding tussen Van der Hoeven en Nijs heeft zeker spanningen opgeleverd binnen het ministerie. Er waren ambtenaren die de minister ondersteunden en ambtenaren die voor de staatssecretaris werkten. Wel geven respondenten aan dat bij een conflict tussen staatssecretaris en minister uiteindelijk de oriëntatie van de ambtenaren meer gericht was op de minister dan op de staatssecretaris. Wellicht verwijst Nijs in het interview hiernaar. Volgens respondenten heeft dit echter nooit tot grote spanningen binnen het ambtelijk apparaat geleid. Wel heeft de bestuursraad van het departement geprobeerd de verhoudingen te verbeteren. Ter oplossing zijn externen ingeschakeld (personal coach Yan de Rooy, zie Volkskrant 8 juni 2004) en is zelfs een interactief computerprogramma aangeschaft om de onderlinge relatie te verbeteren.[2] Het aantreden van en vertrouwen in een personal coach geeft aan dat er de nodige problemen op communicatiegebied bestonden en dat deze ook door betrokkenen werden erkend. De aanstelling van coach Yan de Rooy was een suggestie van haar eigen departement (NRC, 14 juli 2004). Trouw, 9 juni 2004: Ook Gerrit Zalm van Financiën zei dat ook hij gebruik heeft gemaakt van dezelfde coach. Hij betaalde overigens zelf voor de consulten. Voor Nijs werden de rekeningen betaald door het ministerie van OCW gegeven het werkgerelateerde karakter. Daarnaast breekt een geringe parlementaire ervaring bij haar. Uit de stroeve relaties op bewindspersonenniveau, met ambtelijke staf en het contact met de Kamer blijken problemen van interpersoonlijke aard zich meermalen voor te doen.

Nijs heeft gegeven haar recente werkkring en -ervaring, maar ook haar persoonlijkheid en wijze van optreden, een beperkt ontwikkeld gevoel voor de (dan geldende) politiek-bestuurlijke situatie en omgeving. Daarnaast blijkt zij ook, zie het noodlottige interview, over een tekortschietend media- en communicatiegevoel te beschikken. De relatie van Nijs met de media was al van aanvang niet goed te noemen. Nijs kwam in de media niet sterk naar voren. Dit had mede te maken met het feit dat Nijs vond dat het haar vrij stond meningen te ventileren die niet in het

2 In een interview van Victor Posthuma met Frenk van der Linden geeft de laatste aan dat de voornaam Yan al voldoende aangeeft dat er een probleem is.

regeerakkoord stonden. De media deden dan graag verslag over de commotie die als gevolg daarvan ontstond. De (escalerende) rol van de personal coach, die op verzoek van het ministerie is aangetrokken, kan bij het interview opvallend worden genoemd. Hij heeft een voorgesprek met journalist Frenk van der Linden van Nieuwe Revu. De coach geeft in dit voorgesprek aan dat de verhoudingen tussen Nijs en Van der Hoeven slecht zijn. In het interview stelt Nijs aanvankelijk dat de verhoudingen juist wel goed zijn. Geconfronteerd met de informatie uit het voorgesprek met de personal coach geeft Nijs dan toe dat de verhoudingen inderdaad niet zo goed zijn. Na het debat wordt hij ogenblikkelijk ontslagen. Het aftreden is dan, zoals uit het voorgaande is gebleken, een feit.

5. Concluderende opmerkingen

De gebeurtenissen die hebben geleid tot het aftreden van staatssecretaris Annette Nijs zijn in dit hoofdstuk in kaart gebracht. De oorzaken zijn onderzocht die achter dit politieke heengaan zijn gelegen. In de inleiding stelden wij ons de vraag of politiek-inhoudelijke en/of structurele factoren bij dit aftreden een rol van betekenis hebben gespeeld. De vraag is gesteld of het wellicht een ongelukkig bedrijfsongeval is dan wel een gevolg van een politiek *incompatibilité d'humeurs*? Was het aftreden van staatssecretaris Nijs onvermijdelijk of was er sprake van een bedrijfsongeval? Was het nu wel zo verstandig een staatssecretaris te benoemen met weinig politieke ervaring? Dat beide bewindspersonen niet goed met elkaar op konden schieten is evident. Dit geven zij zelf ook min of meer wel toe. Zelfs in het debat voorafgaand aan het aftreden van Nijs (Handelingen Tweede Kamer, 2003-2004, gepubliceerd 17 juni 2004) stelt de minister dat zij geen vriendinnen zijn, maar dat dit ook niet noodzakelijk is. Er is, vooral ook door het ambtelijk apparaat, alles aan gedaan om deze relatie te verbeteren. Dit om beide bewindspersonen te beschermen, maar waarschijnlijk ook om het ambtelijk apparaat zelf te behoeden voor onderlinge tweespalt. Het inhuren van een personal coach vormt hiervan een treffend voorbeeld. Ironisch is dan ook dat juist deze personal coach een opvallende rol speelde bij het aftreden van Nijs. Dat zij uit het bedrijfsleven kwam en, afgezien van haar JOVD-voorzitterschap, weinig ervaring had in de politiek (anders dan Van der Hoeven) gold ook voor haar opvolger Rutte.

Drie conclusies dringen zich op. De eerste is dat Nijs zich weinig bewust was van het politieke en bestuurlijke krachtenveld waarin ze opereerde. Datzelfde gold voor haar verhouding tot het onderwijsveld. In het bijzonder Zalm had zich bij de selectie van Nijs kunnen vergewissen of Nijs in voldoende mate over deze vaardigheden en capaciteiten beschikte. Ook hanteerde zij een directieve stijl in de richting van haar ambtenaren en het onderwijsveld. Zij wilde ook opinies ventileren die niet in het regeerakkoord stonden en vervreemdde zich van het ambtelijk apparaat door zich in de eerste twee weken te willen inlezen en geen contact met de ambtenaren te wensen. Verder is het gebrek aan wat met een mooi woord 'chemie' wordt genoemd tussen de betrokken bewindspersonen funest geweest. Het is opgemerkt dat Nijs over grote intellectuele vaardigheden beschikte, maar minder over empathische (ook interpersoonlijke) vaardigheden. Opnieuw had men – en in het bijzonder Zalm – bij de selectie van Nijs zich kunnen vergewissen of ze in voldoende mate over deze essentiële vaardigheden en capaciteiten beschikte. De vraag is natuurlijk of intellectuele en empathische vaardigheden doorslaggevend

zijn voor succes in het politieke bedrijf. Het is handig, maar of het noodzakelijke vaardigheden zijn is de vraag, mede gelet op bewindspersonen waarvoor hetzelfde geldt, maar die het wel hebben gered. Gevoel voor politiek-bestuurlijke, interpersoonlijke maatschappelijke verhoudingen en media-invloed zijn echter wel van doorslaggevend belang en zouden bij de selectie van bewindspersonen ruime aandacht moeten krijgen. Een tweede conclusie is dat het ambtelijk apparaat heeft getracht om de verhoudingen te verbeteren, hoewel Nijs de ambtenaren verweet niet loyaal te zijn en het ambtelijk apparaat geen directe rol speelde bij haar val. De derde en laatste conclusie is dat het evident is dat de openheid van Nijs ten opzichte van de media uiteindelijk heeft geleid tot haar val, met dank aan haar personal coach ingehuurd op advies van Gerrit Zalm en haar eigen ministerie. Uiteindelijk heeft een verlate risicoschatting van de partijtop van de VVD het pleit beslecht, de dag na het debat dat zij aanvankelijk leek te hebben overleefd.

6. Literatuur

Bakker, M., Van den Ven, I. & Koendanlal, N. (z.j.). *Politiek-ambtelijke verhoudingen: Casus aftreden staatssecretaris Annette Nijs.*

Financieele Dagblad (2002, 15 juli). VVD heeft de gezichten voor nieuw kabinet rond.

Noeverman, M., Marijs, L., Schoutsen, M. (2004). *Politiek-ambtelijke verhoudingen: Eindopdracht casus Nijs.*

Van der Linden, F. (z.j.). Interview met Annette Nijs. *Nieuwe Revu.*

Interview politiek-assistenten. (z.j).

Interview Opzij. (2005, januari).

NRC Handelsblad. (2002, 17 juli). Buitenstaander.

NRC Handelsblad. (2004, 10 juni). Alleen voor Nijs is 'de affaire' afgelopen.

NRC Handelsblad. (2004, 8 juni). Nijs: 'Ik blijf hopen dat Maria me gaat vertrouwen'.

Het Parool. (2004, 9 juni). Vandaag afgetreden staatssecretaris had steun meerderheid Tweede Kamer, maar dat was niet genoeg.

Poorthuis, F. (2004, 10 juni). Optreden VVD in zaak-Nijs ergert premier Balkenende, *de Volkskrant.*

Posthuma, V. (z.j). *Scriptie.*

Van Roessel, A. (2004, 29 oktober). Profiel Maria van der Hoeven, de eeuwige tweede man. *De Groene Amsterdammer.*

Van Roessel, A. (2004). Profiel: Annette Nijs, onbezonnen politica. *De Groene Amsterdammer.*

Porcu, O. (2005, 3 september). Ambities van een herintreder. *Financieele Dagblad (FD Persoonlijk).*

Sniekers, T. (1993, 6 januari). Een 'dame' in de politiek. *Limburgs Dagblad.*

Trouw. (2004, 9 juni). De personal coach van Nijs.

Vermaas, P. (2003, 7 juni). Profiel: Onbezonnen Politica (nr. 23).

de Volkskrant. (2004, 8 juni). Zalm: interview Nijs ongelukkig.

de Volkskrant. (2004, 8 juni). Knallende ruzie op Onderwijs.

de Volkskrant. (2002, 12 november). Minister: Rijk blijft tweede en derde studie wel betalen.

de Volkskrant. (2004, 9 juni). Nijs weg na gesprek met VVD-top.

Deze casus maakt deel uit van de reeks ‘Politiek is maar een onzeker vak’: een wetenschappelijke analyse van afgetreden bewindspersonen in Nederland tussen 2002 en 2020. Aan de hand van casussen onderzoeken de auteurs de politieke, bestuurlijke en persoonlijke factoren achter een voortijdig aftreden, aangevuld met interviews en bronnenonderzoek. Samen geeft dit een uniek inzicht in de werking van onze parlementaire democratie en de dynamiek van politiek leiderschap. In 2026 worden alle casussen gebundeld in een boek.